
Dr Zorica STANISAVLJEVIĆ-PETROVIĆ
Filozofski fakultet, Niš
Milan STANČIĆ
Filozofski fakultet, Beograd

Izvorni naučni rad PEDAGOGIJA LXV, 3, 2010. UDK: 373.2:159.922.76-056.26/.36(497.11)"2002/2008", 316.644:376.1-056.26/.36-053.2(497.11)"2002/2008"

STAVOVI I ISKUSTVA VASPITAČA O RADU SA DECOM SA POSEBNIM POTREBAMA

Rezime: U okviru teorijskog dela rada dat je prikaz različitih shvatanja šta su deca sa posebnim potrebama i njihovo vaspitanje i obrazovanje. Brojni autori navode da savremena pedagoška teorija insistira na obuhvatnijem i sistematičnijem uključivanju ove dece u redovne ustanove. Istraživanje koje je sprovedeno imalo je cilj da ispita stavove vaspitača prema uključivanju dece sa posebnim potrebama u redovne grupe vrtića, iskustva u radu sa ovom decom i spremnost vaspitača da se i ubuduće lično angažuju u radu sa decom sa posebnim potrebama. Studije ovog tipa smatraju se relevantnim za proces realizacije inkluzivnog obrazovanja s obzirom na to da negativni stavovi mogu biti faktor neuspeha. Rezultati su pokazali da vaspitači samo deklarativno prihvataju inkluziju kao adekvatnu mogućnost ostvarivanja prava dece sa posebnim potrebama na vaspitanje i obrazovanje, jer ne postoji dovoljna spremnost da se lično angažuju u ostvarivanju ovog procesa. Razlog se, pre svega, nalazi u iskustvu vaspitača u radu sa decom sa posebnim potrebama, koje je vezi sa neadekvatnim uslovima rada u našim ustanovama.

Gljučne reči: deca sa posebnim potrebama, inkluzivno obrazovanje, predškolska ustanova, vaspitač, stavovi.

Uvod

Osnovna odlika demokratskog društva, ka kojem se danas teži, jeste ravnopravnost ljudi u mnogim aspektima življenja. Imperativ na kojem se insistira u svim dokumentima međunarodnih organizacija jeste i ravnopravnost u obrazovanju. Ovde se naročito ističe pitanje vaspitanja i obrazovanja dece sa posebnim potrebama. Jasno je da su potrebne mnoge promene kako bi se došlo do delotvornog uključivanja ove dece u redovan vaspitno-obrazovni sistem. Ono što može predstavljati prepreku ostvarenju inkluzivnog obrazovanja jesu stereotipi i predrasude prema osobama sa posebnim potrebama. Njihovo prevazilaženje je ključan faktor napredovanja u procesu inkluzije.

Moderno društvo insistira da se različitost posmatra kao bogatstvo ljudskog roda, a ne kao nešto što treba diskriminisati. Zbog toga su važna istraživanja koja imaju cilj da analiziraju trenutno stanje i identifikuju moguće pute za realizaciju ideje inkluzivnog obrazovanja. Mišljenja i iskustva svih subjekata koji su uključeni u vaspitno-obrazovne procese su ono što prvo treba ispitati u cilju planiranja edukacije i podizanja svesti zajednice o potrebi pružanja jednakih prava u obrazovanju dece sa posebnim potrebama.

Promene u shvatanju dece sa posebnim potrebama

U literaturi postoje brojna i raznovrsna određenja dece sa posebnim potrebama. Usled toga, postoji uverenje da se ne može lako doći do jedinstvenog stava o tome koje je od ovih određenja najadekvatnije. Međutim, sa sve boljim razumevanjem razvojnih specifičnosti, u savremenoj pedagoškoj i psihološkoj teoriji i praksi, primetne su određene tendencije ka promeni perspektive iz koje se ova problematika razmatra:

- tendencija ka holističkom pristupu – pomeranje fokusa sa teškoće koju dete ima na ličnost deteta u celini: »Svako dete sa smetnjama u razvoju se posmatra kao osobeno, jedinstveno biće, a organsko i funkcionalno oštećenje sagledavaju se u sklopu dečje ličnosti kao celine« (Hrnjica, 1977, po navodu: Vujačić, 2005: 484);
- tendencija ka pozitivnom pristupu – teškoća se ne posmatra kao problem, već kao prirodna različitost; primer je određenje koje se može naći u većini međunarodnih dokumenata koji se bave ovom tematikom: dete sa teškoćama u razvoju je dete sa posebnim potrebama, a dete sa posebnim potrebama je dete;
- tendencija ka ekološkom pristupu – fokus se sa posmatranja deteta kao problema premešta na posmatranje problema koje društvo postavlja pred dete; ovakvo gledište odražava termin *dete sa potrebom za posebnom društvenom podrškom*: »Svaka individua kojoj je iz zdravstvenih, psiholoških, socijalnih ili nekih drugih razloga, u određenom razdoblju života ili relativno trajno, neophodna društvena podrška kako bi uspešno zadovoljila neku/neke od svojih potreba« (Žikić, 2008: 8).

Pitanje koje se često postavlja vezano je za preciznost termina koji se koriste. Tako, na primer, brojni autori smatraju da izraz *dete sa posebnim potrebama* nije dovoljno precizan jer se ne odnosi samo na decu ometenu u razvoju, već i ostale osetljive grupe dece. Takođe, kako piše Stanković-Đorđević (Stanković-Đorđević, 2002), svako dete ima osobene potrebe i može izražavati, u određenom periodu razvoja, posebnosti u odnosu na drugu decu ili iskusiti poteškoće koje će tražiti posebnu pomoć i podršku. Ovakva nepreciznost obično je posledica težnje da određenje deluje što neutralnije, tj. da se izbegne stigmatizacija dece.

U novijoj literaturi često sreće izraz *dete sa potrebom za posebnom društvenom podrškom* koji je najmanje osporavan jer ne vodi etiketiranju (ne ističe negativnost razlike) i zato što je u njemu težište pomerenom sa individue na društvo, tj. ukazuje na to da poteškoće sa kojima se neka osoba susreće zbog svoje različitosti »nisu samo njena lična stvar, već izazov za društvo na koji ono mora da odgovori ukoliko želi da bude humano« (Žikić, 2008: 8).

Koji ćemo termin upotrebiti zavisi, može se reći, pre svega od toga koje kategorije dece želimo da obuhvatimo, kao i u koje se svrhe njime služimo. Najbitnije je da

---

težimo da na prvo mesto stavimo dete kao celovitu i jedinstvenu ličnost i da se pitamo šta društvo može da učini za to dete kako bi se ono razvijalo u punoj meri.

Vaspitanje i obrazovanje dece sa posebnim potrebama

Deca sa posebnim potrebama često ne mogu da ostvare pravo na obrazovanje, tj. ono se uglavnom odvija u neadekvatnim uslovima. U specijalnim ustanovama dominantan je medicinski pristup u kojem je karakteristično da se dete vidi kao problem, te da je sva pažnja usmerena na teškoću i tretmane koji treba da ublaže ili otklone posledice iste, a manje se pažnje obraća na ličnost deteta u celini i očuvane potencijale (Vujačić, 2005). Na taj način, deca su od najranijeg doba odvojena od roditelja, isključena iz zajednice i otuđena od društva.

Pored smeštanja u specijalne ustanove, postoje i sporadični slučajevi uključivanja dece sa manjim teškoćama u razvoj u redovne ustanove. Međutim, u ovim slučajevima neophodno je razlikovati da li su vođeni idejama i principima integracije ili inkluzije. Integracija podrazumeva uključivanje deteta u postojeći sistem onakav kakav jeste, bez prilagođavanja posebnim potrebama pojedinaca. Dakle, filozofija integracije nastoji da decu sa posebnim potrebama što više približi prosečnoj deci. Pokazalo se da ovakav pristup ne pokazuje povoljne rezultate jer sredina dete ne prihvata onakvo kakvo jeste, tj. ne menja stavove i odnose prema njemu.

S druge strane, inkluzija, kao osnova socijalnog modela, pomera fokus sa deteta i njegovog problema na društvo u celini i institucije, jer ono što ovu decu sprečava da budu uključena u društvo i sistem obrazovanja nije njihova ometenost (koja se ne posmatra kao bolest, već kao različitost), već barijere koje postavlja društvo (neadekvatan društveni tretman i okruženje). Filozofija inkluzije podrazumeva obavezne izmene i prilagođavanje društvenih institucija, kao i društva uopšte, kako bi se izašlo u susret različitim potrebama dece, a u cilju obezbeđivanja kvalitetnog života sve dece bez obzira na individualne razlike. Inkluzivno obrazovanje znači ravnopravno uključivanje dece sa posebnim potrebama u grupu sa ostalom decom, ali uz mogućnost da mu se pruži dodatna podrška u različitim vidovima: podrška od strane vaspitača dok radi sa celom grupom, povremeno izdvajanje dece sa posebnim potrebama u male grupe sa kojima radi vaspitač, povremeni individualni rad deteta i stručnog tima u koji je uključen i defektolog. Inkluzivno vaspitanje i obrazovanje zahtevaju, pre svega, promenu stava učesnika u vaspitno-obrazovnom procesu o deci sa posebnim potrebama i mogućnostima njihovog vaspitanja i obrazovanja, kao i aktivno uključivanje u razvoj inkluzivnog procesa, tj. oblikovanje takvog vaspitno-obrazovnog sistema u kome postoji spremnost da se sistematski otklanjaju prepreke koje onemogućavaju optimalni razvoj potencijala sve dece. Suštinska razlika između integracije i inkluzije može se svesti na to da filozofija integracije nosi devizu *dete po meri vrtića/škole*, dok je kod inkluzije to *vrtić/škola po meri deteta* (Stanković-Đorđević, 2002: 26).

Preduslovi za ostvarivanje inkluzivnog obrazovanja u našoj sredini

Iako se u mnogim međunarodnim dokumentima ističe potreba za inkluzivnim obrazovanjem, kod nas se još nije ozbiljnije i obuhvatnije otpočelo sa ovim procesom. Podaci dobijeni u istraživanjima potvrđuju da sadašnji obrazovni sistem u Srbiji nije pripremljen za inkluziju, te da se proces uvođenja inkluzivnog obrazovanja odvija

---

veoma teško i sporo. Istraživanje koje su 2003. godine sproveli UNICEF, Save the children i Ministarstvo prosvete i sporta RS pokazalo je da u Srbiji ne postoji sveobuhvatna evidencija dece sa posebnim potrebama, kao ni strategija rane dijagnostike koja bi uzimala u obzir očuvane potencijale, karakteristike ličnosti i porodične i socijalne uslove u kojima dete živi. Procena je da 7% od ukupnog broja dece u Srbiji ima neki oblik ometenosti, a svega 10% dece ometene u razvoju je uključeno u neke oblike organizovanog rada, dok je obuhvaćenost na predškolskom uzrastu praktično zanemarljiva (jedva 1%). U izveštaju se kao osnovne prepreke ostvarivanju inkluzije navodi nedovoljna stručna osposobljenost za ovu vrstu rada, nepostojanje kompletnih stručnih timova u većini ustanova, neraspologanje dovoljnom količinom potrebnog didaktičkog materijala, kao i nepostojanje individualnih vaspitno-obrazovnih planova za rad sa decom sa posebnim potrebama. Zaključak koji izvode autori studije jeste da će pokret inkluzije u našem obrazovnom sistemu biti suočen sa mnogo teškoća i da je promena stavova zaposlenih u obrazovanju nužan prvi korak (Došen, 2005; Žikić, 2008).

U međuvremenu, ponuđen je horizontalni model sa tri osnovna paralelna sistema (specijalni, integrativni i inkluzivni), koji i danas postoji u našoj zemlji. U vezi sa predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem, ideja integracije realizovana je uvođenjem razvojnih grupa pri redovnim ustanovama koje imaju manji broj dece i prilagođene programe, a uz vaspitače sa decom rade i defektolozi, dok se deca povremeno uključuju u aktivnosti sa decom iz redovnih grupa. Ove grupe bi trebalo da predstavljaju most od specijalnog ka redovnom sistemu vaspitanja i obrazovanja. U pravilniku *Opšte osnove predškolskog programa*, koji je usvojila Vlada RS 2006. godine, kaže se da deca sa posebnim potrebama zahtevaju od društva posebnu pažnju, te da ih treba integrisati sa ostalom decom i obezbediti poseban korektivni rad, metode i negu u zavisnosti od vrste i stepena specifičnosti. Napominje se da je lakše stepene ometenosti moguće prihvatiti u regularnom radu, dok se za teže preporučuje otvaranje razvojnih odeljenja pri redovnim ustanovama s manjim brojem dece i adekvatno adaptiranim prostorom i kadrom. Ističe se, dakle, da je neophodno individualizovati rad i integrisati ovu decu sa ostalom populacijom, a ne odvajati ih u posebne uslove, čime se ukazuje na tendenciju da se napušta praksa specijalnog obrazovanja i vaspitanja.

Međutim, da bi filozofija inkluzije zaživela u vaspitno-obrazovnom sistemu jedne države neophodno je zakonsko određenje svrhe i karaktera, kao i strategije razvoja tog procesa. Nužno je osigurati i objektivne uslove kao što su funkcionalna prikladnost prostora ustanove i opremljenost didaktičkim materijalom i drugim sredstvima. Osim ovoga, za uspešno sprovođenje inkluzije potrebno je uzeti u obzir još neke važne pretpostavke.

Prva velika grupa pretpostavki, koje se smatraju i najvažnijim, često se nazivaju psihološkim ili subjektivnim pretpostavkama. One se prvenstveno odnose na stavove i uverenja subjekata uključenih u procese vaspitanja i obrazovanja. Otpor zaposlenih u obrazovnim institucijama prema deci sa posebnim potrebama negativno se odražava na kvalitet rada, a negativni stavovi odraslih mogu negativno uticati na prihvatanje dece sa posebnim potrebama od strane vršnjaka, što otežava njihovu adaptaciju. Dakle, neophodna je blagovremena informisanost i edukacija vaspitača, roditelja dece, pa i stanovništva u lokalnoj zajednici, putem seminara i konferencija, kao i medijskih kampanja koje bi prezentovale vrednosti inkluzivnog obrazovanja. Prepreka može biti i nedovoljna pripremljenost vaspitača za rad sa ovom decom i njihova nespripremanost da se lično angažuju u takvom radu, što može biti posledica osećanja nekompetentnosti.

Pored ovoga, vaspitači rade u lošim uslovima i nemaju stimulaciju za rad sa ovom decom, a to dodatno otežava situaciju.

Drugu grupu čine organizacijske pretpostavke koje se tiču rešavanja pitanja ranog identifikovanja i dinamičke dijagnostičke procene i praćenja razvoja sposobnosti i potreba dece, izbora najadekvatnijih uslova vaspitanja i obrazovanja, izradu i sprovođenje prilagođenih programa, osiguravanje dodatne sistematske pomoći i podrške u radu u skladu sa potrebama dece. S obzirom na to da tradicionalni vaspitno-obrazovni programi ne vode računa u dovoljnoj meri o individualnim razlikama i potrebama dece, dobra organizacija pre svega znači da će se u radu sa decom s posebnim potrebama maksimalno iskoristiti prednosti redovnih ustanova za prilagođavanje vaspitno-obrazovnih zahteva u radu. Bitno pitanje ovde je i broj dece u grupi, koji je u većini ustanova često prekomeran čak i za redovan rad.

Ukoliko se ne osiguraju sve navedene pretpostavke, doći će do fizičke integracije koja ne vodi željenim efektima, zato je neophodno imati jasnu strategiju koja će voditi osiguravanju ispunjenosti uslova za ostvarivanje inkluzivnog obrazovanja.

Metodološki okvir istraživanja

Polazeći od toga da je inkluzivno obrazovanje realna potreba savremenog društva i zahtev na kojem se insistira u cilju reforme postojećeg stanja i na nivou predškolskog obrazovnog sistema, za predmet istraživanja smo odabrali ispitivanje stavova vaspitača predškolskih ustanova o uključivanju dece sa posebnim potrebama u redovan sistem predškolskog vaspitanja, smatrajući pri tom da su ovi stavovi jedan od relevantnih faktora uspešnog ostvarivanja procesa inkluzije. Cilj nam je takođe bio i da utvrdimo iskustva vaspitača i probleme na koje su nailazili u radu sa decom sa posebnim potrebama, kao i da ispitamo njihovu spremnost da se lično angažuju u ostvarivanju inkluzivnog programa u redovnim predškolskim ustanovama.

Istraživanjem je obuhvaćeno 135 vaspitača iz 15 vrtića Predškolske ustanove »Pčelica« u Nišu, koji su davali svoje odgovore na upitnik konstruisan u svrhe ovog rada. U istraživanju je učestvovalo 46 ispitanika (34.1%) koji imaju do 10 godina radnog staža, 39 njih (28.9%) koji imaju između 11 i 20 godina radnog staža i 50 vaspitača (37% od ukupnog broja) koji imaju preko 20 godina radnog staža.

Dobijeni podaci su kvantitativno obrađivani korišćenjem deskriptivne statistike, T-testa i analize varijanse.

Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

Od ukupnog broja ispitanih, 85,2% vaspitača je decu sa posebnim potrebama sretalo na radnom mestu, a samo 11 vaspitača (tj. 8.1% ukupnog uzorka) nije imalo nikakvih iskustava u vezi sa decom sa posebnim potrebama. Što se tiče stručnog usavršavanja u oblasti rada sa decom sa posebnim potrebama, došli smo do nalaza da svega 20,7%, tj. 28 vaspitača, poseduje dodatna znanja i veštine za ovaj rad.

Prvo što se želelo ispitati bili su stavovi vaspitača prema tome koje je od mogućih rešenja najadekvatnije za vaspitanje i obrazovanje dece sa posebnim potrebama. Dobijeni podaci prikazani su u Tabeli 1.

Tabela 1: *Najadekvatnija mogućnost vaspitanja i obrazovanja dece sa posebnim potrebama*

Moguća rešenja ostvarivanja prava na vaspitanje i obrazovanje dece sa posebnim potrebama	f	%
specijalne ustanove	43	31.9
specijalne grupe u okviru redovnih ustanova	14	10.4
specijalne grupe koje imaju deo programa zajedno sa decom iz redovnih grupa	19	14.1
mogućnost da se dete uključi u rad redovne grupe uz obaveznu pomoć stručnjaka	57	42.2
mogućnost da se dete potpuno uključi u redovnu grupu vršnjaka	2	1.4
Ukupno	135	100.0

Pokazalo se da najveći broj ispitanika smatra da je inkluzija, tj. mogućnost da se dete uključi u rad redovne grupe ali uz obaveznu pomoć stručnih saradnika, najadekvatniji vid ostvarivanja prava na obrazovanje dece sa posebnim potrebama. Možnost da se dete potpuno uključi u redovnu grupu vršnjaka, završila je pažnju samo 2 vaspitača, što je, može se reći, pozitivan nalaz koji ukazuje na postojanje svesti da je stručna podrška neophodan uslov da bi se ideja inkluzije valjano ostvarila.

Ali, obratimo pažnju i na drugu stranu. Veliki broj vaspitača, čak 31.9%, vidi specijalne ustanove kao najadekvatniji vid vaspitanja i obrazovanja dece sa posebnim potrebama, dok je 24.5% vaspitača za integrativne opcije, tj. specijalne grupe u okviru redovnih ustanova (koje bi imale deo aktivnosti zajedno s decom iz redovnih grupa ili ne).

Poređenja radi, u ispitivanju koje 2004. godine sprovedla Stanković-Đorđević (Stanković-Đorđević, 2007), autorka je došla do podatka da 8.5% vaspitača smatra da je uključivanje u redovne grupe adekvatan način vaspitanja i obrazovanja deca sa posebnim potrebama, dok se 41.3% opredeljuje za specijalne ustanove. Nešto manju razliku u rezultatima pokazalo je istraživanje stavova vaspitača na teritoriji opštine Pančevo (NVO VelikiMali, 2002) prema čijim se nalazima 40.7% ispitanika slagalo sa stavom da je inkluzija najbolji način obrazovanja dece sa smetnjama u razvoju. Međutim, veći broj ispitanika (preko 50%) smatralo je da su specijalne ustanove najbolje rešenje. Može se reći da su u našem istraživanju vaspitači pokazali pozitivnije stavove prema inkluziji, uz rezervu da je ovim istraživanjem obuhvaćen samo uzorak vaspitača iz Niša, i da je na vremenski razmak između istraživanja.

Istraživanje je pokazalo da nema statistički značajnih razlika u odgovorima na prethodno pitanje s obzirom na godine radnog staža vaspitača, kao ni s obzirom na to da li su vaspitači pohađali programe stručnog usavršavanja ili ne. Međutim, pokazalo se da postoji zavisnost ovih stavova s obzirom na to da li su vaspitači imali iskustva u radu sa decom sa posebnim potrebama. Najveći broj onih koji nisu sretali decu sa posebnim potrebama u okviru svog posla smatra da je najadekvatnija opcija vaspitanja i obrazovanja u okviru specijalnih ustanova (55%), dok 30% rešenje vidi u inkluziji. Suprotno tome, 27.7% vaspitača koji su susretali decu sa posebnim potrebama u okviru posla smatra specijalne ustanove adekvatnim za njihovo obrazovanje, dok je 44.5% za uključivanje u redovne grupe uz obaveznu pomoć stručnjaka. Dakle, može se reći da

---

posjedovanje iskustva u radu sa decom sa posebnim potrebama pozitivno utiče na stavove vaspitača prema adekvatnosti inkluzije.

Sledeće što smo želeli da utvrdimo jeste za koje kategorije dece sa posebnim potrebama vaspitači smatraju da je uključivanje u redovne grupe vršnjaka najuspešnije. Raspodela odgovora ispitanika prikazana je u Tabeli 2. Veći broj vaspitača ima stav da je ovakav vid obrazovanja adekvatniji za pojedine kategorije dece sa posebnim potrebama (64.4% ispitanika), dok 23.7% vaspitača smatra da je inkluzija adekvatna za sve kategorije dece sa posebnim potrebama ali zavisno od stepena oštećenja. Dakle, može se reći da vaspitači uglavnom smatraju da je za uključivanje u redovne grupe presudna vrsta, a ne stepen ometenosti.

Tabela 2: Kategorije dece sa posebnim potrebama za koje je uključivanje u redovne grupe najadekvatniji vid ostvarivanja prava na vaspitanje i obrazovanje

Kategorije dece sa posebnim potrebama za koje je uključivanje u redovne grupe najadekvatnije	f	%
jednako adekvatno za sve kategorije	11	8.1
adekvatno je za sve kategorije zavisno od stepena oštećenja	32	23.7
adekvatnije je za pojedine kategorije	87	64.4
Nevažećih	5	3.7
Ukupno	135	100.0

Analiza je pokazala da nema razlike u odgovorima vaspitača na ovo pitanje s obzirom na godine radnog staža, kao ni ostalih parametara (iskustvo, posjedovanje posebnih stručnih znanja). Moguće objašnjenje za najveći broj odgovora da je inkluzija adekvatno rešenje za pojedine kategorije dece sa posebnim potrebama pokušaćemo naći u daljoj analizi.

Imajući u vidu dobijene odgovore na prethodno pitanje, želeli smo da ispitamo za koje kategorije dece sa posebnim potrebama vaspitači smatraju da je uključivanje u redovan sistem vaspitanja i obrazovanja najadekvatnije. Ispitanicima je ponuđeno 10 kategorija i zatraženo da odaberu najviše tri. Najveći broj vaspitača, čak 56.3%, smatra da je uključivanje dece sa posebnim potrebama u redovne grupe najkorisnije za decu sa socio-emocionalnim poremećajima izazvanim teškom porodičnom situacijom. Potom slede deca sa poremećajem govorno-jezičke komunikacije (43.7%) i deca sa lakom mentalnom ometenošću (35.6%). Slične rezultate pokazalo je i istraživanje NVO VelikiMali (Pančevo, 2002 godina). Razlike u izborima vaspitača s obzirom na godine radnog iskustva, iskustvo u radu sa decom sa posebnim potrebama i pohađanje programa stručnog usavršavanja u ovoj oblasti, nisu značajne.

Ako posmatramo ove nalaze s druge strane, najmanje odabirane kategorije su deca sa agresivnim ponašanjem (5.2%), deca sa oštećenjem senzornih funkcija (6.7), autistična deca (9.6%) i deca sa telesnim invaliditetom (11.1%). Možemo zaključiti da je, s obzirom da se uključivanje u redovne grupe smatra najmanje uspešnim, za vaspitače adekvatnije rešenje vaspitanje i obrazovanje u ustanovama specijalnog tipa. Do sličnih rezultata došlo se i u istraživanju NVO VelikiMali (2002, Pančevo) – vaspitači smatraju da je inkluzija najmanje adekvatna za teže kategorije, slepu i gluvu decu i za decu sa autističnim ponašanjem.

Sledeći naš cilj bio je da utvrdimo da li su vaspitači imali iskustva u radu sa decom sa posebnim potrebama i da li su spremni da se ubuduće lično angažuju u radu sa ovom decom. Odgovori vaspitača dati su u Tabli 3.

Tabela 3: *Iskustava vaspitača u radu s decom s posebnim potrebama i spremnosti da se lično angažuju u tom radu*

		Iskustvo		Ukupno
		Da	Ne	
Spremnost	Da	27,4	12,6	40,0
	Ne	43,7	16,3	60,0
	Ukupno	71,1	28,9	100,0

Veliki broj vaspitača (71.1%) imao je iskustva u radu sa decom sa posebnim potrebama, dok bi 40% od ukupnog uzorka prihvatilo dete u svoju grupu. Vidimo da je 27.4% vaspitača imalo pozitivna iskustva u radu i da je spremno da se opet angažuje, dok je 43.7% imalo loša iskustva i ne želi da opet radi sa decom sa posebnim potrebama. Sa druge strane, 12.6% vaspitača nije imalo iskustva, ali je spremno na izazov, dok 16.3% vaspitača nije imalo iskustva i izričito ne bi voleli da imaju takvo dete u svojoj grupi. Poređenjem ovih rezultata sa rezultatima istraživanja NVO VelikiMali pokazalo se da je veći procenat ispitanika iz Pančeva spreman da prihvati dete u svoju grupu (60%), kao i da je veći broj onih koji su, iako nemaju iskustva, spremni na izazov inkluzije (čak 42%). Velika razlika je primetna u odnosu na one koji su imali loša iskustva i ne žele da probaju opet (43.7% vaspitača iz Niša, a 17.6% ispitanika iz Pančeva).

Statistička analiza pokazuje da postoje značajne razlike na nivou od 0.05 između grupe vaspitača koji imaju do 10 godina radnog staža i druge dve grupe vaspitača. Mlađi vaspitači u određenoj meri spremniji za lično angažovanje u radu sa decom sa posebnim potrebama.

Postoji statistički značajna razlika u odgovorima na pitanje o adekvatnosti specijalnog i redovnog obrazovanja za decu sa posebnim potrebama između grupa vaspitača koji bi i koji ne bi prihvatili dete sa posebnim potrebama u svoju grupu. Od onih koji bi prihvatili dete, svega 7 vaspitača smatra da su ustanove specijalnog tipa adekvatno rešenje njihovog obrazovanja, dok 32 vaspitača smatraju da je adekvatno rešenje upravo inkluzija. Kod onih koji ne bi prihvatili situacija je 36 : 25 vaspitača, u korist specijalnog obrazovanja. Postoji značajna razlika u stavovima na nivou 0.01 koja pokazuje da su oni koji inkluziju smatraju adekvatnom mogućnošću vaspitanja i obrazovanja dece sa posebnim potrebama istovremeno i spremniji da se lično angažuju.

Od ukupnog broja onih koji su u upitniku pisali o svojim iskustvima u radu sa decom sa posebnim potrebama, 24 je navelo samo jedan od problema, 23 vaspitača je navelo po dva ključna problema, dok je 16 vaspitača napisalo tri i više problema sa kojima su se susretali u radu. Među svima njima je bilo i 6 vaspitača koje je tu uvrstilo i pozitivne pomake u svom radu sa decom sa posebnim potrebama. Svi ovi odgovori se mogu klasifikovati u više grupa: ometanje rada i agresivno ponašanje – 30 odgovora, veliki broj dece u grupi – 23 odgovora, teškoće u adaptaciji – 18 odgovora, loša saradnja sa roditeljima – 15 odgovora, nemogućnost da se posveti dovoljno pažnje detetu

---

– 8 odgovora, zapostavljaju se ostala deca – 8 odgovora, nedovoljna stručna obučenost – 7 odgovora, nedovoljna pomoć od strane stručnjaka – 5 odgovora, loš uticaj na ostalu decu – 3 odgovora, nedovoljna stimulacija vaspitača – 3 odgovora, nedostatak sredstava za rad – 2 odgovora.

Dakle, vidimo da je najveći broj problema u radu bio organizacione prirode i to pretežno zbog velikog broja dece u grupi, usled čega se nije moglo posvetiti dovoljno pažnje detetu sa posebnim potrebama ili je pak dolazilo do ometanja rada vaspitača i zapostavljanja rada sa ostalom (neometenom) decom. Sledeća grupa problema tiče se ometanja druge dece u radu od strane deteta sa posebnim potrebama. Ovo vaspitači najčešće povezuju s agresivnošću dece sa posebnim potrebama (pojedini vaspitači navodili su sa kojom kategorijom dece sa posebnim potrebama su imali problema – reč je uglavnom o deci sa poremećajima u socijalnom ponašanju, autističnoj i hiperaktivnoj deci). S tim se može dovesti u vezu i grupa teškoća u radu koja obuhvata probleme neprihvatanja deteta sa posebnim potrebama od strane vršnjaka – vaspitači u odgovorima navode da ometenu decu druga deca često izbegavaju jer se ona teško adaptiraju i često imaju agresivno ponašanje i nepredvidive reakcije.

Bitna grupa problema odnosi se na saradnju sa roditeljima deteta sa posebnim potrebama – vaspitači navode da roditelji ne prihvataju »istinu o svome detetu« i često su neiskreni. Postoje i problemi povezani sa saradnjom sa roditeljima ostale dece koji najčešće nastaju usled toga što neometena deca imitiraju dete sa posebnim potrebama, što se roditeljima ne dopada i upućuju zamerke vaspitačima. Nije zanemarljiv ni broj vaspitača koji probleme vide i u saradnji sa samim detetom sa posebnim potrebama. Navode da dete često ne želi da se uključi u rad sa ostalom decom, tj. izbegava učestvovanje u usmerenim aktivnostima sa svojim vršnjacima, dok se u igre uključuje.

Sa druge strane, manji broj vaspitača vidi kao ključni problem u radu ličnu nekompetentnost ili nepostojanje stručne pomoći i podrške, uprkos tome što većina ustanova nema kompletne stručne timove i što većina vaspitača ne poseduje dodatna znanja za rad sa decom sa posebnim potrebama.

Zaključak

Zaključak našeg istraživanja je da vaspitači deklarativno prihvataju inkluziju kao adekvatnu mogućnost ostvarivanja prava na vaspitanje i obrazovanje dece sa posebnim potrebama, s obzirom na to da ne pokazuju spremnost za lični angažman u sprovođenju procesa inkluzije u predškolskim ustanovama. Takođe, uprkos tome što je mali broj vaspitača pohađao programe stručnog usavršavanja za rad u ovoj oblasti, isto tako mali broj smatra da im je potrebna dodatna edukacija. Uzroke ovakvih stavova možemo tražiti u iskustvu vaspitača, koja je neophodno uzeti u obzir i u procesu planiranja i realizacije inkluzivne prakse u predškolskim ustanovama. Istraživanje je pokazalo da organizacioni uslovi, prema mišljenju vaspitača, u najvećoj meri otežavaju rad sa decom sa posebnim potrebama, te se može reći da se tek po obezbeđivanju adekvatnih uslova rada može očekivati da i vaspitači pokažu više inicijative. Ovo istraživanje nudi samo skromne nalaze koji mogu poslužiti kao polazna tačka za planiranje opsežnijih istraživanja u cilju pripreme što uspešnije strategije realizacije inkluzivnog predškolskog obrazovanja u Srbiji.

Literatura:

1. Došen, Lj. (2005): *Vrtić po meri deteta: priručnik za primenu inkluzivnog modela rada u predškolskim ustanovama*, Beograd: Save the Children UK;
2. NVO VelikiMali (2003): *Drugačiji među vršnjacima*, Pančevo: I.S.P.O.D;
3. Stanković-Đorđević, M. (2002): *Deca sa posebnim potrebama: predškolski uzrast*, Pirot: Viša škola za obrazovanje vaspitača;
4. Stanković-Đorđević, M. (2007): Stavovi vaspitača o vaspitno-obrazovnom radu sa decom sa razvojnim smetnjama, *Pedagogija*, br. 1, 70–79;
5. Vujačić, M.(2005): Inkluzivno obrazovanje – teorijske osnove i praktična realizacija, *Nastava i vaspitanje*, br. 4–5, 483–497;
6. Žikić, M. (2008): *Vodić kroz razvojne smetnje*, Niš: Projekat Drugačiji zajedno;
7. *Opšte osnove predškolskog programa*, 2006.

* * *

ATTITUDES AND EXPERIENCE OF PRE-SCHOOL TEACHERS ABOUT WORK WITH CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Summary: *Theoretical part of the paper gives review on different beliefs of children with special needs and their education. Many authors state that contemporary pedagogical theory of insisting on the whole and systematic participation of these children into the regular institutions.*

The research which has been done has had the aim to examine attitudes of pre-school teachers towards inclusion of children with special needs into the regular pre-school institutions, experience in work with these children and readiness of pre-school teachers to work with children with special needs.

Studies of this type are considered to be relevant for the process of realisation of inclusive education, considering the fact that negative attitudes can be a factor of failure in this way. The results have shown that pre-school teachers only declaratively accept inclusion as an adequate possibility of special needs children rights realisation concerning pedagogical and educational work. They are not ready enough to personally go through this process. The reason is first of all, experience of pre-school teachers in work with children with special needs connected with inadequate work conditions in our institutions.

Key words: *children with special needs, inclusive education, pre-school institution, pre-school teacher, attitudes.*

* * *

МНЕНИЕ И ОПЫТ ВОСПИТАТЕЛЕЙ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Резюме: *В теоретической части работы дается обзор различных взглядов на детей с особыми потребностями и их образование и воспитание. Многие авторы утверждают, что современные педагогические теории настаивают на более всестороннем и систематическом включении таких детей в регулярные общеобразовательные учреждения. Целью проведенного нами исследования, было изучить отношение педагогов-воспитателей к включению детей с особыми потребностями в регулярные группы в детских садах, опыт работы с детьми и готовность самих педагогов лично участвовать в будущей работе с детьми с особыми потребностями. Исследования этого типа считаются положительно относящимися к процессу реализации инклюзивного образования; отрицательное мнение может быть фактором провала на этом пути. Результаты показали, (учитывая тот факт, что воспитатели не проявляют достаточного желания, чтобы лично участвовать в реализации данного*

процесса) , что воспитатели только декларативно принимают инклюзию как адекватную возможность осуществления прав на воспитание и образование детей с особыми потребностями. Причину этому прежде всего можно найти в опыте воспитателей, работающих с детьми с особыми потребностями в связи с плохими условиями работы в наших учреждениях.

Ключевые слова: дети с особыми потребностями, инклюзивное образование, дошкольное учреждение, воспитатель, мнение- положение.